

ХАРКІВСЬКИЙ З'ЇЗД (1897 Р.) ДІЯЧІВ У ГАЛУЗІ ПОЧАТКОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ У ПОЧАТКОВИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ШКОЛАХ

Розкриваються питання навчання природознавства й виховання у початкових сільськогосподарських навчальних закладах, які розглядалися на Харківському з'їзді діячів у галузі початкової сільськогосподарської освіти у січні 1897 р. Проаналізовано основні доповіді, які були прочитані на пленарних засіданнях з'їзду, детальніше проаналізовані доповіді, в яких розкриваються питання викладання ботаніки, природознавства й землеробства у початкових сільськогосподарських школах, покращення роботи початкової сільськогосподарської школи, спрямованої на допомогу сільському населенню, а також питанням виховання зокрема, дисципліни, ролі і місця вчителя у навчально-виховному процесі й вихователя в поза навчальний час в сільськогосподарських навчальних закладах.

Ключові слова: Харків, з'їзд, 1897 р., початкова сільськогосподарська освіта, навчання природознавства, проблеми виховання учнів.

Раскрываются вопросы обучения естествознания и воспитания в низших сельскохозяйственных учебных заведениях, которые рассматривались на Харьковском съезде деятелей по низшему сельскохозяйственному образованию в январе 1897 года. Проанализированы основные доклады, прочитанные на пленарных заседаниях съезда, подробнее проанализированы доклады, в которых раскрываются вопросы преподавания ботаники, естествознания и земледелия в начальных сельскохозяйственных школах, улучшения работы начальной сельскохозяйственной школы, направленной на помощь сельскому населению в изучении сельскохозяйственных знаний, а также вопросы воспитания, в частности, дисциплины, роли и места учителя в учебно-воспитательном процессе и воспитателя во внеурочное время в сельскохозяйственных учебных заведениях.

Ключевые слова: Харьков, съезд, 1897 г., начальная сельскохозяйственное образование, обучение естествознания, проблемы воспитания учащихся.

З 03 по 09 січня 1897 року на базі Харківського землеробського училища Міністерство державного майна організувало з'їзд, присвячений проблемам розвитку початкової сільськогосподарської освіти.

Робота з'їзду викликала жвавий інтерес у працівників сільськогосподарських навчальних закладів, оскільки на ньому обговорювалися надзвичайно важливі, але ще мало розроблені на той час питання організації навчання й виховання у початкових сільськогосподарських школах. Перша спроба висвітлення названих питань була зроблена Департаментом землеробства через видання у 1895 р. “Матеріалов” з методики викладання навчальних дисциплін у початкових сільськогосподарських школах. В кінці того ж року Вченим комітетом були розроблені програми з “Пояснювальними записками” теоретичного навчання природознавства і фахових дисциплін у загальних початкових сільськогосподарських школах 1-го розряду, а затим у школах садівництва 2-го розряду [с. 2].

У з'їзді взяло участь 44 особи, у тому числі 4 куратори, 13 керівників і 12 учителів початкових сільськогосподарських шкіл,

директор Харківського землеробського училища О. А. Колесов (голова з'їзду), 10 представників цього училища, 4 слухачі педагогічних курсів.

Головна мета з'їзду – “обговорення питань методики теоретичного й практичного викладання природознавства й фахових дисциплін у початкових сільськогосподарських школах” [1, с. 1 – 2].

На з'їзд було подано 16 доповідей, з них заслухано: 9 на загальних засіданнях і 5 в комісіях. У доповіді учителя Пензенського училища садівництва Д. І. Карамзіна “До питання про викладання спеціальних предметів у зв'язку з сільськогосподарським життям сільського населення” відзначено, що початкові сільськогосподарські школи призначені для поширення сільськогосподарських знань серед селянства. У дійсності ж, школа живе своїм життям, селяни – своїм. “Для того, щоб школа виконувала своє призначення, вона повинна протягнути руку селянину і навчати його в полі, в лузі, в городі, вдома, в конюшні, амбарі. Словом, школа, як носій сільськогосподарського знання, повинна освітлювати той темний селянський

сільськогосподарський шлях, на якому так часто спотикається російський селянин, не маючи в руках елементарних знань” [1, с. 102]. На думку автора, зближення школи з громадськістю може здійснюватися за рахунок: того, щоб, по-перше, учитель спеціальних предметів знайомив селян з методами ведення рослинництва, городництва, садівництва та інших сільськогосподарських галузей; по-друге, організації в школі недільних бесід для селян; по-третє, організації для селян оглядів господарства школи, показових полів, засобів праці та їх випробування, установки плуга тощо; по-четверте, організації продажу селянам за доступну ціну насіння сільськогосподарських культур, а також надання можливості користування племінними тваринами для поліпшення вирощування селянських сільськогосподарських тварин [1, с. 103].

На основі доповідей учителя Білокриницької сільськогосподарської школи М. Д. Семенова “Метод викладання природознавства і землеробства в початкових сільськогосподарських школах” та учителя Мошно-Городищенської сільськогосподарської школи 1-го розряду В. І. Мюллера “Про викладання ботаніки в початковій сільськогосподарській школі” відповідна комісія з’їзду ухвалила:

1) Вивчення ботаніки необхідно починати в підготовчому класі попередніми екскурсіями і вивчати рослини морфологічно (метод Любена), а курс органографії вивчати систематично в кінці навчального курсу.

Анатомію і фізіологію рослин вивчати разом у першому класі, починаючи з демонстраційних дослідів, особливу увагу приділяючи важливим розділам фізіології рослин. Курс вивчати практичним шляхом за допомогою екскурсій; у класі систематизувати матеріал, отриманий у процесі екскурсії. Навчальним посібником для систематичного огляду органографії і систематики рослин повинні слугувати гербаріуми, зібрані самими учнями під час екскурсій. Для демонстративного викладання фізіології рослин необхідно мати колекції приладі для проведення дослідів. Для успішного вивчення теоретичного курсу ботаніки необхідно мати 3 тижневих уроки (або 55 річних). На екскурсії влітку необхідно виділяти 20 днів, з розрахунку по 4 години на кожну екскурсію.

2) Зоологію вивчати в обсязі і порядку програми, затвердженої Міністерством землеробства, тобто розпочинати курс з порівняльної анатомії тварин. В описовому курсі зоології, при огляді класів, доповнювати анатоно-фізіологічними даними попередній курс порівняльної анатомії. На теоретичний курс зоології необхідно визначити 3 тижневих уроки (або 55 річних). Курс ентомології повинен вивчатися практично, під час 10-денних екскурсій, на яких повинні бути зібрані колекції. Систематизація матеріалів з ентомології повинна бути здійснена на класних заняттях, переважно у III класі.

3) Комісія визнала за необхідне виділити з курсу природознавства фізику й хімію в окремі предмети. Навчання фізики розпочинати з підготовчого класу. Навчання хімії бажано розпочинати з підготовчого класу. Комісія визнала достатнім виділення на фізику й хімію по 4 тижневі години.

Відомості з мінералогії варто вивчати в курсі хімії.

Комісія визначила перелік бажаних підручників і навчальних посібників.

Стосовно викладання фахових дисциплін, комісія ухвалила: на демонстраційні заняття з землеробства у вигляді екскурсії необхідно виділяти 40 днів; з тваринництва для тієї ж мети 20 днів; з землемірства – 20 днів; виокремити з курсу землеробства сільськогосподарську економію з рахівництвом в самостійний навчальний предмет, на вивчення якого виділити 2 тижневих уроки в III класі. Бажано також вести практичні заняття з цих предметів у зимовий період і огляд сусідніх господарств влітку [1, с. 94 – 95].

На з’їзді помітна увага буда приділена питанням виховання в сільськогосподарських навчальних закладах. Так, у доповіді учителя Маріїногорської сільськогосподарської школи Я.Калашникова “Виховання й дисципліна в початкових сільськогосподарських школах” відзначено, що згідно з “Нормальним положенням про початкові сільськогосподарські школи” від 27 грудня 1883 р. виховання учнів у цих школах покладалося на її вчителів. Однак, практика показувала необхідність запровадження посади вихователів, особливо це актуально для шкіл, у яких кількість учнів становила понад 80.

Важливе значення для процесу виховання мав і той факт, що в ці школи вступали молоді люди віком 15-ти – 17-ти років, коли вже певною мірою сформувався характер, виробилися певні звички й нахили. Тому виховні завдання шкіл є досить складними: доводиться не лише розвивати моральність учня, але й викорінювати вже сформовані негативні звички й риси характеру.

Очевидно, що виховні проблеми сповна не можуть бути покладені на вчителів, які достатньо завантажені навчальним процесом впродовж усього навчального року. Тому виникає необхідність введення посади вихователя, причому двох осіб, які не лише стежитимуть за поведінкою учнів і їх вчинками, але й сприятимуть унеможливленню прояву негативних вчинків.

На посади вихователів бажано брати осіб з педагогічною освітою, причому з наданням рівних прав з учителями в зарплаті й умовами державної служби, а також права голосу на педагогічній раді школи.

Виховання в початкових сільськогосподарських школах повинно ґрунтуватися на сімейних засадах. Ставлення учителів і вихователів до учнів повинно бути пронизане взаємним довір'ям і взаємною любов'ю. Виховний вплив на учнів, здебільшого дорослих юнаків, необхідно здійснювати шляхом переконань, з тим, щоб усвідомлене ставлення їх до свого обов'язку превалювало перед страхом покарання [1, с. 130 – 131].

Але таке морально-гуманістичне виховання передбачає насамперед виховання розумної дисципліни, бо ні розуміння обов'язку, ні навіть благородні почуття не допоможуть людині діяти благородно, оскільки в неї не буде добрих звичок, які й розвиваються саме за допомогою дисциплінарних правил. Звідси впливає, що зовнішнє життя учнів у сільськогосподарських школах повинне бути обумовлене певними правилами: і прокидатися, й лягати спати, і виходити на роботу у визначений час. Дисципліна повинна мати місце скрізь: під час молитви учні мають поводити себе так, як того вимагають правила, з повагою ставитися до старших, не принижувати гідність товариша. Особлива роль дисципліни під час проведення практичних занять, які

вимагають певного напруження фізичних і духовних сил, і які нерідко за своїми характеристиками є не до вподоби учням, бо лише усвідомлення важливості заданої роботи не може гарантувати повної акуратності її виконання. Обов'язком вихователів і вчителів має бути уважне стеження за виконанням учнями визначених правил; будь-який відступ від них повинен належно оцінюватися [1, с. 131].

Перш ніж карати учня, який провинився, необхідно зробити так, щоб учень усвідомлював негативність свого вчинку. Покарання повинні бути природними, такими, які випливають із самих властивостей вчинку, так, наприклад, невиконана або неохайно виконана робота доробляється або переробляється в позаурочний час. Жорсткі покарання на зразок карцерного арешту, позбавлення обіду повинні мати винятковий характер [1, с. 132].

За переконанням Я. Калашникова, важливими у процесі виховання є розваги, літературні вечори, спектаклі, які доповнюють шкільне життя, розвивають моральні почуття й естетичні смаки, а також учнівські бібліотеки, на жаль, лише в окремих школах. Як відомо, розумовий розвиток здійснює вплив на виховання моральних якостей вихованця, а самі моральні правила виробляються за допомогою читання кращих літературних творів [1, с. 132].

У виступі наглядча Пензенського училища садівництва О. Громашова “До питання про організацію виховання в сільськогосподарських навчальних закладах” відзначено, що досі виховання учнів у навчальних закладах Міністерства землеробства і державного майна полягало в тому, що для нагляду за учнями у всіх середніх навчальних закладах існували спеціальні наглядачі, а один з викладачів виконував обов'язки інспектора; у початкових же школах, за винятком кількох, не було спеціальних вихователів. Їх роль виконували учителі. Нині ж, пропонується запровадження в початкових сільськогосподарських школах посади вихователя з наданням рівних прав і за чином, і за зарплатою, і за своїм освітнім цензом.

Обов'язками наглядачів було стеження за учнями, коли вони не перебували на заняттях з викладачами чи з керівниками

практичних робіт, тобто, переважно тоді, коли учні не були зайняті конкретними справами. Як наслідок, колеги з більш високими чинами і з більшою зарплатою, дивились на них зверхньо; і, нерідко в очах співробітників виглядали неробами.

Помічаючи подібне ставлення співробітників до наглядців, з свого боку, учні ставилися до них ще гірше. Звідси утворювалися два ворожі табори: з одного боку, учні, з іншого – наглядчі. Останні намагалися підслухувати, підглядати, захоплювати учнів зненацька; учні ж, не поступалися своїм суперникам і навіть переважали їх у хитрощах, обмані тощо [1, с. 133].

За існуючих умов посада наглядача, швидше схожа на поліцейську, ніж на педагогічну. Таким чином, здебільшого, наглядач у виховному плані є людиною швидше шкідливою, ніж корисною, відзначав О. Громашов [1, с. 134].

За переконанням О. Громашова, пропонувані пропозиції зрівняти у правах і матеріальному забезпеченні вихователів з учителями, а також введення їх до складу педагогічних рад шкіл – це лише зовнішні умови вирішення справи. Головне ж, полягає в тому, щоб сприяти збільшенню позитивного виховного впливу вихователів на учнів, а не наглядово-поліційного. А це можливо за умови, коли “сделать будущих воспитателей тем же, кем и преподаватели, а последних тем же, кем должны быть воспитатели” [1, с. 135 – 136].

Отже, О. Громашов запропонував, з одного боку, введення в сільськогосподарські школи посади вихователя з наданням йому можливостей викладання певного предмету, а з іншого – учителям здійснювати виховну роботу як у процесі навчання, так і в поза навчальний час. Безпосереднє спілкування учителя-вихователя з учнями в процесі навчання дасть змогу пізнати внутрішній світ вихованця, його розумові здібності, моральність і ті прагнення, які він виявляє в тих чи інших випадках, а отже, легко вирішити, що необхідно зробити для виховання того, чи іншого учня.

Учитель веде постійну серйозну роботу з вихованцями у процесі вивчення різноманітних предметів. Зважаючи на властивості й особливості навчальних предметів, доводиться торкатися різноманітних душевних якостей учня, що не

є утрудненням вибрати й відповідні засоби для їх виправлення, якщо вони негативні, або ж зміцнити й розвинути, якщо вони належать до позитивної сторони людської природи [1, с. 137].

Найважливішим засобом виправлення негативних якостей, за переконанням О. Громашова, знову таки може бути викладання й навчання, а не покарання. Навряд чи можна стверджувати, що покарання викликало добрі почуття в юнацтва. Але варто лише налагодити з учнями серйозну й цілеспрямовану теоретичну чи практичну працю, тоді стане зрозуміло, що ця праця займає розум, волю, діяльність учня, що вся увага спрямована на здобуття знань, умінь і навичок, заради чого вони й вступили до навчального закладу, і що від них вимагають також серйозної строго визначеної роботи. Таке буде загальне значення у справі виховання юнацтва. Однак кожен навчальний предмет також має свої можливості для виховання чи викорінення тих або інших звичок молоді людини. Наприклад, російська мова і література має широкі можливості для відкриття внутрішнього світу учнів і виховання світогляду. Виконання письмових робіт сприяє вихованню охайності, чистоти, акуратності, тобто якостей, необхідних для виконання практичних сільськогосподарських робіт. Вивчення природознавства сприяє вихованню кращих почуттів вихованців, пробудженню бережливого ставлення до природи, навколишньої дійсності і суспільства, усвідомленню належності до навколишнього світу. Уроки історії сприяють вихованню в учнів тих чи інших сторін людської натури [1, с. 138].

Учитель-вихователь, перебуваючи з учнями на відпочинку, також буде знати на кого з них і якою мірою треба звертати увагу з метою попередження того чи іншого негативного вчинку, а при його здійсненні учитель-вихователь без утруднень вибере адекватні методи для роз'яснення учневі неприглядності його вчинку. В очах учнів такий вихователь вже не буде здаватися особою, приставленою для того, щоб стежити за їхніми пустощами і доносити про них керівництву. Учні матимуть справу з особою, яка сприятиме формуванню й розвитку їхнього внутрішнього світу. Звідси зрозуміло, що й погляд їх на вчителя-

Питання педагогіки

вихователя буде зовсім інший: авторитет його для них буде цілком очевидним і ставитимуться вони до нього з певною повагою [1, с. 139].

На посади вихователів необхідно призначати осіб з спеціальною педагогічною підготовкою. Для початкових сільськогосподарських шкіл 2-го розряду це могли б бути особи, які закінчили курс учительських семінарій, а для шкіл 1-го розряду і для початкових загальноосвітніх класів середніх сільськогосподарських училищ – осіб, які закінчили учительські

інститути. Лише такий склад вихователів може зробити навчальні заклади такими, якими вони повинні бути саме як навчальні заклади, а не просто майстерні [1, с. 140].

Висновок. Отже, чимало з питань, що розглядалися на Харківському (1897 р.) з'їзді діячів у галузі початкової сільськогосподарської освіти, варті уваги і в критичному осмисленні могли б стати предметом зацікавлення для організації виховного процесу в сучасних сільськогосподарських та інших професійних навчальних закладах України.

Література:

1. Труды съезда деятелей по низшему сельско-хозяйственному образованию при Харьковском земледельческом училище в январе 1897 года. – СПб., 1897. – 143 с.

Zaychenko I. V., doctor of pedagogical sciences, professor

KHARKIVSKY CONGRESS (1897) OF ELEMENTARY AGRICULTURAL EDUCATION REPRESENTATIVES REGARDING CERTAIN EDUCATION AND TRAINING PROBLEMS IN ELEMENTARY AGRICULTURAL SCHOOLS

Natural science education and training issues in elementary agricultural schools, which were considered in Kharkivsky Congress of elementary agricultural education in January 1897, are being disclosed. Key reports presented at the Congress plenary sessions have been emphasized. Detailed analysis has been given to reports, revealing the issues of teaching botany, natural science and agriculture in elementary agricultural schools, to those disclosing methods of improving elementary agricultural schools performance, aimed at helping the rural population in the study of agricultural knowledge. In particular to the issues of education and discipline, as well as teacher's role and placement in the educational process and afterschool hours in elementary agricultural schools.

Key words: Kharkiv, congress, 1897, elementary agricultural education, natural science education, students' education problems.